


<https://doi.org/10.28925/2311-259x.2024.3.1>
УДК 821.161.2-194.09:070.14

Наталія Розінкевич

Київський столичний університет імені Бориса Грінченка
вул. Левка Лук'яненка, 13Б, Київ, 04212, Україна
 <https://orcid.org/0000-0002-7292-1015>
n.rozinkevych@kubg.edu.ua

ЧИ НАПИСАВ МИКОЛА ВОРОНИЙ «МАНІФЕСТ УКРАЇНСЬКОГО МОДЕРНІЗМУ»? АНАЛІЗ ТА УЗАГАЛЬНЕННЯ

Це дослідження присвячене збору відомостей, які стосуються життя й діяльності Миколи Вороного в період між 1901 та 1912 роками. Об'єктом дослідження є його відкритий лист-заклик «Відозва», надрукований у «Літературно-науковому віснику», листи до Михайла Коцюбинського, альманах «З-над хмар і з долин» та збірка «Ліричні поезії». Мета статті — з'ясувати, чи насправді Сергій Єфремов у рецензіях «У пошуках нової краси» та «На мертвій точці (нотатки читача)» назвав «Відозву» «маніфестом українського модернізму». Актуальність зумовлена потребою критичного огляду й аналізу джерел, які допомагають систематизувати уявлення про певний період життя Миколи Вороного, окреслення його внеску в розвиток української літератури початку ХХ століття, перегляду усталеної думки про митця як зачинателя / основоположника українського модернізму.

Для досягнення мети були залучені методи: описовий — дав змогу систематизувати й узагальнити зібраний матеріал; історико-хронологічний, біографічний і контекстуальний аналіз — допомогли простежити хронологію життєвих подій митця в певну епоху; контент-аналіз — для виявлення в критичних працях дослідників неточностей і неперевіраних фактів.

За результатами дослідження було виявлено, що Микола Вороний в автобіографії 1928 року озвучив тезу про те, що його «Відозву» Сергій Єфремов назвав «маніфестом українського модернізму», однак «літературним маніфестом» останній означив твір Катерини Гриневичевої, а «програмою літературної творчості, у формі віршованого послання» — вірш «Іванові Франкові (відповідь на його посланіє)». Також у статті висвітлено деталі щодо видання альманаху «З-над хмар і з долин», помічено, що тодішні критики навіть назву його писали по-різному. З'ясовано факти випуску збірки «Ліричні поезії» і доведено, що вона побачила світ 1912 року. А на основі свідчень Володимира Сиротенка (Вербицького), племінника Марка Вороного, подано факти з приватного життя Миколи Вороного.

Ключові слова: українська література; альманах; маніфест; київська цензура, збірка.

Вступ

В автобіографії 1928 року Микола Вороний зазначає, що Сергій Єфремов назвав його лист «Відозва» «маніфестом українського модернізму», і це твердження побутує в сучасному історико-літературному дискурсі, однак не обґрунтоване фактами та не підтвержене науковими дослідженнями. Наукова пропозиція цієї статті полягає в критичному аналізі та переосмисленні ролі Миколи Вороного в контексті естетичної революції початку ХХ століття — українського модернізму.

Літературознавці різних поколінь дали достатню кількість біографічних відомостей і якісно проаналізували літературно-критичну рецепцію творчої спадщини митця в контексті модерністського дискурсу, але до цього часу не існує монографії, яка б давала вичерпні відповіді на всі питання. Для вивчення й аналізу літературного процесу важливо періодично перечитувати твори, реконструювати життєписи майстрів слова, звертатись до першоджерел і вивіряти «загальновідому» інформацію — це допомагає краще

розуміти творчі шляхи митців у контекстах відповідних часів.

Актуальність статті полягає в пропозиції критичного огляду й аналізу джерел, які допомагають систематизувати уявлення про певний період життя Миколи Вороного, окресленні його внеску в розвиток української літератури початку ХХ століття, перегляду погляду на митця як зачинателя / основоположника українського модернізму.

Арлекін, Віщий Олег, Номо, Sirius, Кіндратович, Микольчик, Уланенко М., У-ко М. (за вуличним прізвиськом родини діда), М. В., К-ич М. — псевдоніми та криптоніми цікавої й неординарної постаті в літературно-мистецькому, театральному, громадсько-політичному житті України початку ХХ століття, митця із Дніпровщини (тодішньої Катеринославщини), дитячі роки якого минули на Слобожанщині, Миколи Вороного. Сучасні дослідниці й дослідники Тамара Гундорова, Світлана Осяк, Вадим Лубчак, Людмила Починок, Ольга Михайленко, Олександр Рудяченко, Ігор Цуркан, Анатолій Гуляк та інші осмислювали

творчий доробок цього автора, однолітка Василя Стефаника, Лесі Українки, Леся Мартовича й Агатагела Кримського, представника поетів червоного ренесансу. Однак у наукових розвідках є зовсім небагато інформації про життя й діяльність Миколи Вороного від 1901 по 1912 рік. Окремі скупі тези не дають повної відповіді на питання, як же складалося життя цього чоловіка між його тридцятиріччям і сорокаріччям.

Таким чином, у цій розвідці поставлено за мету зібрати й упорядкувати відомості про означений період життя Миколи Вороного, відновити історію постання збірки «Ліричні поезії» та з'ясувати, чи називав Сергій Єфремов «Відозву» «маніфестом українського модернізму».

Результати дослідження

Як відомо, Микола Вороний писати вірші почав рано, але друком перша мініатюра під назвою «Дівчині» («Не журись, дівчино...») з'явилась у львівському часописі «Зоря», коли авторові було 22 роки (1893). Присвячений вірш «активістці київського літературного гуртка “Плеяда” Людмилі Старицькій, доньці Михайла Старицького та племінниці Миколи Лисенка» (Рудяченко, 2019).

Навчаючись у Відні, під впливом його атмосфери 24-річний юнак європеїзувався, а коли відвідував філософський факультет Львівського університету та спілкувався з Іваном Франком, розмірковував про красу, чисте мистецтво й символізм. Найвідомішу свою поему «Євшан-зілля» написав у 28 років (1899). Першу збірку «Ліричні поезії» (1911 або 1912 — дані різняться, адже на сторінках самого видання рік виходу не надрукований) видав у 40 років. Людмила Старицька-Черняхівська в рецензії на збірку теж не зазначила року:

Перед нами 1-ий том творів Вороного — підрахунок 17 літ літературної творчості. В сім томі уміщено лише ліричні поезії, драматичні-ж етюди і інші твори мають, як зазначено на обгортці книжки, скласти зміст 2-го тому. Але й з цього першого тому виростає перед нами автор, як один з кращих, сучасних ліричних поетів. (1912, с. 201)

Отже, Микола Вороний планував видавати і другий том творів у видавництві «Дзвін»: це дійсно занотовано на обкладинці збірки, примірник якої з дарчим написом «Вельмишановному Михайлови Коцюбинському на спомин “колишніх добрих відносин”

вдячний Автор, 7/III 1912 Київ» зберігається в Чернігівському літературно-меморіальному музеї-заповіднику Михайла Коцюбинського.

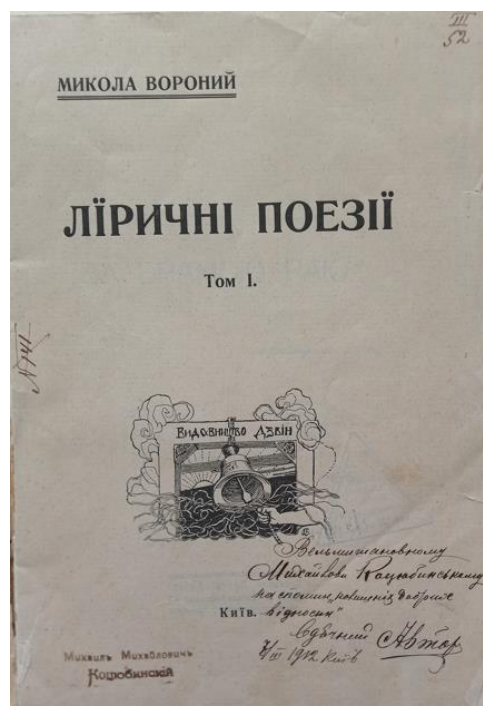
У томі першому покажчика «Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798–1923» щодо «Ліричних поезій» зазначено, що «рік вид. встановлено за кн.: Українська Літературна Енциклопедія. Т. 1. — К., 1988» (Бойченко та ін., 2003, с. 635) — і це 1911 рік. А в «Додатку II. каталога книгарні Наукового товариства ім. Шевченка у Львові» подані інші дані — 1912 рік (1913, с. 141). Також 1912 рік зазначений у «Першому додатку до каталогу книгарні Літературно-Наукового Вістника на 1912–1913 рік», виданому в друкарні Другої Артлі (Київ, вул. Володимирська, 43), де вийшла і сама збірка (1913, с. 4).

Надія Миронець, висвітлюючи процес заснування та діяльності видавничої спілки «Дзвін» у 1907–1916 роках, зазначала, що директор спілки Юрій Тищенко в листі до Володимира Винниченка писав, що М. Вороний пропонує «Дзвоніві» видати збірку його поезій. Книга мала бути аркушів на 8–10. Поезії Вороного, т. I, — писав він, — «видає приватна особа», і запитував В. Винниченка, чи дозволить він випустити цю книгу під фірмою «Дзвін», мотивуючи тим, що «для “Дзвону” зайва книжка в каталозі не вадить».

Ю. Тищенко завжди радився з В. Винниченком з приводу видання тієї чи іншої книги, але коли той довго не відповідав, а справа не чекала, брав відповідальність на себе. Так, у грудні 1911 р. він писав йому: «Просив я Вашої згоди випустити вірші М. Вороного під фірмою “Дзвону”, та од Вас на се нічого не одержав і ризкую дати марку на власну руку, тим більше, що добре знаю Ваш погляд на Вороного поезії». (2015, с. 189)

У невеличкій замітці в рубриці «Література, наука, умілість і техніка» газети «Рада» за 16 січня 1912 року зазначено: «Видавництво “Дзвін” випустило на новий рік нову книжку: Микола Вороний. Ліричні поезії, т. 1» (1912, с. 4). Тож сучасні до події джерела дають підстави вважати, що збірка вийшла в самому кінці 1911 року і відповідно до видавничої практики має датуватися 1912 роком.

Відомо, що Микола Вороний 1901 року покинув театр і до 1902 року займався різноманітною роботою: в українській громаді, банку, учительських гуртках, газеті та аматорському театрі в Катеринодарі (нині Краснодар) — найбільшому місті та історичному центрі Кубані. Там заворів на малярію. Вийшов до



Харкова, де підпрацьовував у державних установах. Пізніше, як сам зізнався в рукописі 1928 року, переїхав до Одеси, де

дістав посаду при міській самоуправі (в так зв[аній] Торговій депутації). В Одесі я, Ів[ан] Липа, С. П. Шелухін, Ів[ан] М. Луценко заснували видавничий гурток ОЛС (Одеська літературна спілка). Я вже згадував, що в Одесі я, бувши членом «Старої громади» (яка нічого не робила), заснував ще й «Молоду укр[аїнську] громаду» з студентів.

Наш видавничий гурток (ОЛС), де я відігравав чи не першу роль, видав два альманахи: мій, зложений ще в Катеринодарі й доповнений в Харкові, під назвою «З-над хмар і з долин», і Ів[ана] Липи — «Багаття» і кілька популярних книжечок (Грінченка)». (1996, с. 612)

Цікавий факт: 1903 року на з'їзді «громадівців» у Києві Микола Вороний знайомиться з Вірою Миколаївною Вербицькою-Антіох, дворянкою, яка пишалася цим статусом і розмовляла виключно російською мовою. Молодята одружилися, деякий час жили в Одесі, потім оселилися в Чернігові. 1904 року в них народився син Марко. Володимир Сиротенко (Вербицький), племінник Марка, залишив пікантні свідчення про стосунки молодят:

Вже через кілька днів після хрестин Віра вигнала чоловіка. Під час її вагітності їздив Микола по справах «Просвіти» до Львова, до свого друга Івана Франка. Завітав з ним до театру, в якому колись працював. Побували на вечорі в честь старої артистки Любові Ліницької, закінчилось все «весело». От їх фото, з оголеними артистками на колінах, і вислали львівські доброзичливці Вірі Вербицькій. Віра протрималась лише до хрестин, щоб син не ріс безбаченком, а потім показала Миколі на двері. Він навіть спробував покінчити життя самогубством. Та вона залишалась непохитною. Микола мав право відвідувати сина. Мало того, коли він залишав чергову квартиру, свої речі він переносив до Вербицьких і жив у них, поки не знаходив нової квартири. Одна з таких ночівель закінчилась тим, що у 1908 році Віра народила ще одного сина — Дмитра. Та ріс він не Вороним, а Вербицьким! (Сиротенко, 2007).

Тож альманах «З-над хмар і з долин» був першим із запланованої серії альманахів. Про це також дізнаємося з рецензії Володимира Дорошенка: «В Одесі задумують видати цілий ряд збірників і складають уже один з їх «Багатте» (або краще другий, бо першим числом серії являється власне згаданий альманах «З-над хмар і з долин»)» (1903, с. 36). Ідея створення і видання збірника, «безпосередньо пов'язаного з ідеєю краси, як

вона інтерпретувалася тоді в колах української творчої інтелігенції», виникла 1901 року (Вервес, 1996, с. 19). У першому всеукраїнському літературно-науковому і громадсько-політичному часописі «Літературно-науковий вісник» під рубрикою «Хроніка і бібліографія» в розділі «Літературні вісті і уваги» під заголовком «Український Альманах» надруковано відкритий лист-заклик «Відозву» Миколи Вороного (1901, с. 14) («Відкритого листа» — за визначенням автора), де він прохав письменників долучитися до видання альманаху,

вказуючи при тім, що час вже відмовитись од вузького партикуляризму в укр[аїнському] письменстві, час уже вступити на європейський шлях і, не обмежуючись побутовщиною, порушувати в своїх творах питання ширшої філософичної ваги; там же я зазначив, що на естетичний бік творів бажано звернути найбільшу увагу. (1996, с. 612)

Варто цей лист подати повністю і не відредагованим за сучасним правописом, щоб відчутти мову й орфографію публіцистичного стилю початку ХХ століття, адже в наукових статтях цитують тільки уривки з нього:

Від нашого співробітника, талановитого поета д. М. Вороного одержали ми отсю «Відозву» з проською помістити її в нашому і в інших галицько-руських виданнях: Маючи на цілі уложити та видати тут на Чорноморщині, в Катеринодарі, русько-український альманах, який би змістом і виглядом бодай часті міг наблизитись до новітніх течій та напрямків в сучасних літературах європейських і бажаючи стягнути як найширший круг співробітників (в тім числі і передовсім молоді сили по сей і тамтой бік «політичної прірви»), обертаюсь отже до тих Вп. Товаришів, котрі вже працювали або мають охоту працювати на поли красного письменства, з уклінним проханем — чи не булиб ласкаві прилучитись до спільної праці і пером своїм спричинитись до осягнення згаданої цілі. Час вже і галицьким Русинам брати більшу участь в українських виданнях за російським кордоном!

Увага. Усуваючи на бік різні заспівані тенденції та вимушені моралі, що раз-у-раз зводили наших молодих письменників на стежку шаблону і вузької обмежености, а також уникаючи творів грубо-натуралістичних, брутальних, натомість бажало-б ся творів хоч з маленькою ціхою оригінальности, з незалежною свобідною ідеєю, з сучасним змістом: бажало-б ся творів, де-б було хоч трошки філософії, де-б хоч клаптик яснів того далекого блакитного неба, що від віків манить нас своєю неосяжною красою, своєю незгубною

таємничістю... На естетичний бік творів має бути звернена найбільша увага.

Останній термін надсилання творів: до Різдва (половина грудня ст.ст.). Авторам будуть прислані примірники ґратіс. Листи й рукописи так рекомендовані, як і прості — надсилати тільки на адресу: Russland — Россія, г. Екатеринодаръ Кубанской области. Городской Банкъ. Николаю Вороному. (1901, с. 14)

Водночас Микола Вороний і Микола Чернявський розіслали листи багатьом найвідомішим і не тільки українським письменникам із проханням надіслати свої твори для альманаху. Щоб звернути увагу на ідейно-естетичний дискурс епістолярного стилю та відчутти дух того часу, наведемо приклади листів Миколи Вороного, адресованих Михайлу Коцюбинському, від 13 серпня та 28 жовтня 1901 року:

Обертаючись отсе до Вас з уклінним проханням, як то кажуть «шапочку знявши». <...> Ми задумали тут у Катеринодарі видавати український альманах. Найбільшу увагу маємо звернути на естетичний бік видання, й усуваючи на бік моралізаторські і взагалі тенденційні заміри, обрали собі провідною зорею єдине — чисту штуку. Художня виробленість форми і хоч трошки оригінальний зміст — се наші головні жадання. Бажалося-б уникати творів грубо-реалістичного напрямку (хиба що з художнім психологічним поглибленням), а натомісць були-б раді творам з легким філософічним повоєм (пантеїстичним, метафізичним). В самій прозі бажалося-б лірики більше.

Знаючи Ваше мистецьке перо, Ваше уміння малювати колоритні картини в зв'язку з власним почуванням і все се зображати в м'яких та прозорих тонах, я певен що Ваші твори були-б визначною окрасою нашого видання. Не поспішайте на ласку і вшануйте моє прохання, приславши хоч що-небудь з Ваших чудових «pereček».

Я великий поклонник Вашої творчості, і мені як упорядчикові альманаха, дуже-б хотілось щоб і Ви прислали «дещо», бо певен, що се «дещо» буде значною гарантією успіху дорогого мені видання. <...>

До Ваших писань у мене спеціальна манія; я люблю їх за легкість стилю, прозорість колориту, гарну мову — за їх поетичність. Про себе скажу, що я признаю символізм і не признаю скаліченого російського декаденства, бо се витвір нездарів. <...> Російські декаденти Брюсов, Кохановський et cetera нездари, що кривляються й ломаються, аби звернуть на себе увагу і заховати свою нездарість — їх я не признаю... Формою поезії надзвичайно дорожу, бо одно діло псалом співати, а друге діло — на волів гукати. Реалізм уважаю складовою

частиною штуки, а не її цілостю. Грубого реалізму в поезії цілком не визнаю. (Лютий, 1927, с. 133–134)

Соломія Павличко в монографії «Дискурс модернізму в українській літературі» твердить: «Сергій Єфремов у статті “В поісках новой красоты” назвав заклик [“Відозву”] маніфестом українського модернізму. Клеймо прилипло» (1999, с. 97). Але дослідниця не подає покликання на сторінку цієї праці, де можна перевірити це твердження. Клеймо прилипло, напевно, після того, як сам Вороний озвучив цю тезу в автобіографії 1928 року, яку, зізнається, похапцем написав і не мав ні змоги, ні часу перечитувати (1996, с. 618). Говорячи про «Відозву», автор вказує: «Як не був скромний мій лист, але в історії нашого письменства він набув значення мовби “маніфесту” (так принаймні назвав його Єфремов, що з тяжким осудом накинувся на розтлінний “модернізм” у двох своїх книжках)» (1996, с. 612).

Сергій Єфремов, однак, маніфестом декадансу та символізму назвав інший твір — замітку Катрі Гриневичевої «Нерозумінє яко доказ», розміщену в рубриці «Дискусії» в «Літературно-науковому віснику» (1903): «Зверніть, будь ласка, увагу на підкреслені нами місця в цьому літературному маніфесті, виданому — не знати, за яким правом, — п. Гриневичевою не лише від власного імені, а й від імені всіх “достойників” символізму» (1904, 5, с. 309). Також про цей факт згадує Олександр Дорошкевич: «Цікаво, що в тому-ж журналі вмістила Катя Гриневичева свого “Маніфеста”. Але цей “маніфест” слабо прозвучав у тодішній літературній боротьбі» (1925, с. 76).

У «Відозві» Микола Вороний зазначав, що задумав видати літературно-художній альманах «3-над хмар і з долин» в Катеринодарі, проте він побачив світ у червні 1903 року в Одесі в друкарні Соколовського, розташованій в будинку 6 по вул. Тираспольській. У рубриці «Звістки про нові книги і журнальні статті» розділу «Бібліографія» журналу «Київська старовина» вказано, що альманах «під трохи вигадливою назвою» майже за рік до виходу було підготовлено до друку в Харкові (1902, с. 196).

В альманасі презентовано творчість багатьох тодішніх сучасних українських письменників. З листа Миколи Вороного за 25 січня 1902 року дізнаємося, що М. Коцюбинський, наприклад, надіслав свою новелу ще за півтора року до виходу видання:

Тричі цілую Вас, дорогий п. Михайле, за Вашу розкішну акварелю! (На Камені — І. Л.). Від неї так і віє чарами любого мені моря! Вся вона прямо насичена солоним духом морського повітря! Ми з Сивим [Володимиром Самійленком] читали, упивались — і правду сказати, завидували Вашому таланту — овому талант, овому два, а овому й дуля з маком!.. Обідно!..

Прочитали ми й «Дорогою ціною» і тішились, як діти, а під кінець засумували — жалко стало Соломії... Вражіння колосальне! Особливо приємно, що читаючи Вас, здається ніби й не українського письменника читаєш, а бери висше! Нема ані кострубаті репаної мови, повної самих провінціалізмів, ані заїжджених порівнянь а la Mordowzef, ані старого шаблону. Все правдиво, натурально просто і напрочуд гарно, свіжо і цікаво. (Лютий, 1927, с. 134)

А за пів року до виходу у світ альманах було «Дозволено цензурою. Санкт-Петербург, 4.12.1902» (Вороний, 1903, с. II). Примірник видання коштував 1 руб. 60 коп., «а на простому папері 1 руб. 20 коп. Хто купує з складу не менше 10 примірників, має скидки 10 %. Книгарям звичайна скидка» (Вороний, 1903, с. 255).

Розпочинався збірник *Introductio* — поетичною полемікою двох друзів, у якій глибоко пофілософські ті дискутували про сутність і роль поета й поезії.

Першим почав Іван Франко посланієм «Миколі Вороному»:

Мыколо, мій дружеко давный,
Идеалисте непоправный!
Навіявъ ты на мене чару
Зъ далекого Катернодару. (Вороний, 1903. с. 1)

Сучасний поет, відзначав Іван Франко, не може уникнути відтворення реалій життя, він невіддільний від страждань свого народу, тому є відповідальним перед суспільством і глибоко зануреним у соціальні, психологічні та історичні проблеми свого часу. Він свідомий того, що його поетичне слово спроможне трансформувати світ:

Ахъ, друже, той поэтъ сучасный —
Винъ тымъ сучасный, що нещасный!
Поэтъ — значить, вродився хорымъ,
Болыть чужымъ і власнымъ горемъ.
(Вороний, 1903. с. 2–3)

Автор цієї художньої рефлексії не скупився на слова і, по-чоловічому привільно та їдко іронізуючи, ніби в приватній розмові після театральної вечірки чи гри в покер, звертався до товариша:

Гай, гай, Мыколо, та й зъ пенькамы!
Лышь медь твоимы бъ пыть устамы.
Бый своимъ словомъ, бый до разу
Котурны, фальшь, порожню фразу,
Гоны ихъ зъ писни на псю маму,
Якъ гнавъ Исусъ миняйливъ зъ храму.
Та не гадай, — якъ фраза згыне,
Що вже тутъ сучасныкъ спочыне,
Найде тепло и розкышь въ пари,
Мовъ у жиночимъ будуари,
Найде до пестошывъ прыклоннысть,

И морфій на свою безсоннысть,
На раны плястырь, лыкъ на жали,
Мовъ у державнымъ госпитали.
Ни, друже мій, не та годына!
Сучасна писня — не перына,
Не госпитальнее лежанне!
(Вороний, 1903. с. 1–2)

Микола Вороний підтримав дискусію віршем «Іванові Франкові (відповідь на його посланіє)» і погодився з тезами старшого наставника:

Ни, мий учителю и друже,
Про мене все це не байдуже. <...>
О, ни! Я, взявшы въ руки зброю,
Иду за гениемъ до бою. (Вороний, 1903. с. 4)

В умовах конфлікту між поетичною свободою та суспільними очікуваннями поета, на думку автора, повинен звільнитися від обмежень і знайти власний шлях у творчості, який дасть йому свободу, сенс і задоволення. А пошук і розширення нових тем, випробування оригінальних художніх засобів виразності — це шлях до модернізації, європеїзації й осучаснення літератури.

Поет також не зможе дистанціюватися від суспільних і громадянських проблем, він свідомий їх, але під час співпереживання до інших, повинен вміти зберігати власну ресурсність і вибудувати психоемоційну стійкість:

Душа бажае скинуть пута,
Що въ ихъ здавенъ вона закута;
Бажае шыршого простору:
Схопытысь и злетити вгору.
(Вороний, 1903. с. 5)

Альманах став спробою об'єднати відомих (Лесю Українку, Івана Франка, Миколу Вороного, Володимира Самійленка, Павла Грабовського, Осипа Маковея, Миколу Чернявського, Михайла Старицького, Бориса Грінченка, Петра Карманського, Михайла Коцюбинського, Гната Хоткевича, Ольгу Кобилянську, Антона Крушельницького, Наталю Кобринську, Івана Липу, Івана Левицького (Нечуя), Людмилу Старицьку, Василя Щурата, Агатангела Кримського, Євгена Мандичевського) і менш відомих майстрів слова, прихильників оновлення літератури з Галичини, Буковини, Наддніпрянщини (Надію Кибальчич, Марію Колцуняк, Марію Крушельницьку, Одарку Романову, Лева Лоцатинського, Платона Панченка, М. Корчинського, Василя Кравченка). Різні жанри й теми поезії та прози в збірнику розташовані безсистемно, не за хронологією. Однак свої вірші Вороний помістив серед поезій метрів красного письменства. Літературознавець Володимир Дорошенко того ж року в «Літературно-науковому віснику» в рубриці «Новини нашої літератури» підмітив:

Взагалі збірник впорядковано не зразково. Половину слід би викинути, бо то переважно літературний мотлох; «невтрального» елемента треба було брати в певній пропорції, відносно до цілого об'єму складки. З галицько-руським письменством альманах мало знайомить українського читача, бо більшість із галицьких писань збірника не варта друку. А тим часом д. Вороний міг би взяти щось із Стефаніка, Бордуляка, Мартовича, віршів Б. Лепкого, Пачовського. Було-б і гарно і не противило ся-б і назві збірника «З над хмар і з долин», а то тепер сей збірник мало цікавий для Українця. (1903, с. 41–42)

Ще 1902 року перед виходом журналу у світ подібну думку висловив Сергій Єфремов у статті «У пошуках нової краси»: «Зізнаємося, список співробітників трохи розчарував нас у наших спеціальних очікуваннях: у величезній більшості виявилися письменники заледве схильні до мандрівок у захмарні висоти і лише від 3–4 авторів можна очікувати чогось у цьому роді. Принаймні зачекаємо — побачимо» (1902, с. 113). Оглядач звинувачував авторів у сліпому наслідуванні декадансу й символізму. Гнат Хоткевич, до речі, обурювався цією статтею і вказував на фактичні помилки, безпідставні обвинувачення, набрїхування (Редакція, 1903, с. 214–218).

В іншій статті «На мертвій точці (нотатки читача)» Сергій Єфремов продовжив детально та прискіпливо критикувати письменників, які друкувалися в альманасі (1904), але «маніфестом українського модернізму» ні цей альманас, ні «Відозву» Миколи Вороного, ні вірш «Іванові Франкові (відповідь на його посланіє)» не називав:

Майже одночасно з маніфестом п. Гриневичевої з'явився в Одесі «Збірник творів сьогочасних авторів», який не зовсім вдало пародіює своєю назвою — «З-над хмар і з долин» — відомий збірник віршів п. Франка. Редактор «надхмарного» збірника, п. Вороний, як поетичну передмову до книги, помістив своє літературне сповідання віри або, краще сказати, програму літературної творчості, в формі віршованого послання до п. Франка. <...> Дивне загалом враження справляє поетичне «посланіє» г. Вороного — враження якоїсь двоїстості та сплутаності. Ніби автор сам інстинктивно відчуває незручність зайнятої ним позиції. (1904, с. 310, 312)

Тож досить спірною в українському літературознавстві є теза про те, що Микола Вороний є зачинателем чи основоположником українського модернізму. Наприклад, суб'єктивно, без достатньої підстави критик Олександр Дорошкевич пише:

Тимчасом на порозі ХХ століття ми маємо спроби дати теорію нової школи — розуміємо

під цим хоча-б заяви М. Вороного і К. Гриневичевої, а також і організаційну форму — альманаху «З над хмар і з долин». От для цієї початкової доби й варто прийняти назву модернізму. <...>

Не помилимося, коли повторимо вже раніше висловлену думку: початків раннього українського модернізму треба шукати в Галичині. (1925, с. 71, 76)

Соломія Павличко помітила порушення закону класичної логіки — виключення третього:

Олександр Дорошкевич у статті «До історії модернізму на Україні» (1925) представив саме Вороного як засновника модернізму, хоча модерністами назвав так само Ольгу Кобилянську, Михайла Яцкова, Антона Крушельницького, Гната Хоткевича, Івана Липу, Василя Стефаніка, Богдана Лепкого, Василя Пачовського, Олександра Олеся, Катрю Гриневичеву та деяких інших. (1999, с. 97)

Інший критик, Володимир Дорошенко, аналізуючи зміст і форму альманаху, теж критично ставиться до мови тодішніх письменників:

Мова взагалі гарна, і хоч у Галичан і помітний деякий місцевий кольорит — він не дуже вражає українське ухо. Найбільше місцевої замішки у д. Карманського, але вона, як на мою думку, ще прикрашає його вірші. <...> Дещо закинути що до мови треба-б д. Старицькому, котрий, здається, не може обійти ся без своїх улюблених слів (ласкаво, збещений) та неологізмів (як «тружень», «віщуля») і по часті москалізмів («рвань»). <...> Зате д. Хоткевич і досі не вивчив ся до ладу української мови і сипле москалізмами як із мішка. (1903, с. 41)

З рецензії В. Дорошенка довідуємося про становище видавничої справи в Україні на початку ХХ століття:

Від недавнього часу почали виходити у нас на Україні літературні альманахи, збірники з красної літератури. Досі вийшли три такі альманахи: «Літературний Збірник» (присвячений пам'яті Кониського), «Дубове Листе» (на пам'ять П. Куліша) і оце в червні «З над хмар і з долин». <...> Катеринославці складають альманах «ріжнородного змісту»; в Чернигові складають альманах дд. Коцюбинський та Чернявський; в Києві готується «Нова Рада»; в Одесі задумують видати цілий ряд збірників і складають уже один з їх «Багатте». <...> Що не кажіть, а кількість української читаючої публіки значно зросла супроти давніших часів, не дивлячись на різні нелюдські утиски. (1903, с. 36)

Цікавими є свідчення Павла Богацького, редактора київського журналу «Українська хата», про «нелюдські утиски» видавців, які постійно мали справу з тодішньою цензурою:

Київська Цензура була не чисельна урядова установа. На чолі її стояв добре відомий українцям, ворог їх, проф. Т. Флоринський, який навіть і не рахував нас за окремих нарід. У його, як професора славяніста, і жадних Українців не було, були «Малороси» й тільки. Він очолював установу. Цензуру закордонних видань вів д-р С. Н. Щоголів, автор відомого ворожого українству видання — «Украинское движение, как современный этап южно-русского сепаратизма». Українці так і рахували цей твір його за підручник для жандармів і поліції. І, нарешті, секретар установи — «істино-русский малорос» — Оpatовський, який вирішав долю місцевих видань. Не раз доводилось бувати у його з якоюсь непевною статтею, і вислухувати його прикри докори — «Ну, что же, опять борьба!?! — Да какая там борьба!.. борьба мирная, культурная...» — угинався я і вмовлював його згодитися зо мною, а в правій руці вже держав «красенькую» /10 руб./ і шелестів нею. <...> «Говорите культурная, если культурная, то можно...» <...> Гидко, але так вже було заведено в царській Росії, що за нещасну десятку можна було купити совість будь-якого урядовця. (1955, с. 32–33)

Висновки і перспективи досліджень у цьому напрямі. У статті ми намагалися довести, що повинні перепрочитувати історію літератури. За результатами дослідження виявлено, що Микола Вороний в автобіографії 1928 року озвучив тезу про те, що його «Відозву» Сергій Єфремов назвав «маніфестом», коли критикував декаданс і символізм, далі в літературознавстві почали побутувати неаргументовані тези, що «Відозва» є «маніфестом українського модернізму», однак «літературним маніфестом» Єфремов означив замітку Катерини Гриневичевої, а «програмою літературної творчості, у формі віршованого послання» — вірш М. Вороного «Іванові Франкові (відповідь на його посланіє)». Також у статті висвітлено деталі щодо видання альманаху «З-над хмар і з долин», помічено, що тодішні критики навіть назву його писали по-різному. З'ясовано факти випуску збірки «Ліричні поезії» і доведено, що вона побачила світ 1912 року. А на основі свідчень Володимира Сиротенка (Вербицького), племінника Марка Вороного, подано факти з приватного життя Миколи Вороного, адже для глибшого осягнення логіки й атмосфери епохи початку ХХ століття та її цінностей, для пізнання долі і трагедій окремих особистостей, які не варто вміщувати в три слова «народився — творив — помер», важливо зважено і ретельно вивчати й висвітлювати приватний, соціокультурний та історичний контексти.

Покликання

- Бібліографія. (1902). *Кіевская старина*, 7, 196.
- Білий, Д. (2008). Краснодар. *Енциклопедія історії України в 10 т. (Т. 5)*. Наукова думка.
- Богацький, П. (1955). Цензура, репресії і закриття «Української хати». В *Українська хата. Київ, 1909–1914* (с. 32–34). Видала Українська Громада ім. М. Шаповала в Новім Йорку.
- Бойченко, М., Дзюбич, С., Корольова, Т., Новосолова, Л., Огуннаїке, Ж., Омельчук, В., Тіманова, Л., Фіклістова, О., & Яковець, Т. (2003). *Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1798–1923: Т. 1. 1798–1911*. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України.
- Вервес, Г. (1996). Микола Вороний. У М. Вороний. *Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика*. Наукова думка.
- Вороний, М. (1996). *Поезії. Переклади. Критика. Публіцистика*. Наукова думка.
- Вороний, М. (Ред.). (1903). *Зъ-надъ хмаръ и зъ долинъ. Украинський альманахъ (Збірникъ творивъ сьогочаснихъ авторивъ)*.
- Гриневичева, К. (1903). Нерозумінє яко доказ. *Літературно-Науковий Вістник*, 22(6), 213–214.
- Додаток II. катальога книгарні Наукового товариства ім. Шевченка у Львові (1913). Друкарня Наукового товариства ім. Шевченка.
- Дорошенко, В. (1903). «Зъ надъ хмаръ и зъ долинъ». Український альманах (Збірник творів сьогочасних авторів). Впорядкував і уложив М. Вороний [Рецензія на книгу *Зъ надъ хмаръ и зъ долинъ*]. *Літературно-Науковий Вістник*, 24(10), 36–42.
- Дорошкевич, О. (1925). До історії модернізму на Україні. *Життя й революція*, 10, 70–76.
- Єфремов, С. (1902). Въ поискахъ новой красоты. *Кіевская старина*, 10, 100–140; 11, 235–282; 12, 394–419.
- Єфремов, С. (1904). На мертвой точкѣ (Замѣтки читателя). *Кіевская старина*, 5, 305–338; 6, 567–596.
- Література, наука, умілість і техніка [Editorial]. (1912, 3 січня). *Рада*, 2, 4.
- Лютій, І. (1927). Творчість М. Коцюбинського в листах сучасників (Листи до письменника). *Україна: науковий двохмісячник українознавства*, 6, 128–145.
- Миронець, Н. (2015). Епістолярні джерела про становлення і початок діяльності видавництва «Дзвін» (1907–1916 роки). *Сіверянський літопис*, 4, 182–200.
- Павличко, С. (1999). *Дискурс модернізму в українській літературі*. Либідь.
- Перший додаток до катальога книгарні Літературно-Наукового Вістника на 1912–1913 рік*. (1913). Друкарня 2-ї Артілі.
- Редакція. (1903). Дискусії. Лист д. Хоткевича. *Літературно-Науковий Вістник*, 22(6), 214–218.
- Рудяченко, О. (2019, 23 листопада). Микола Вороний. 1. Шлях, посипаний евшан-зіллям. *Укрінформ*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2822070-mikola-voronij-1-slah-posipaniy-evsanzillam.html>
- Сиротенко (Вербицький), В. (2007, 13 серпня). Поет розстріляного відродження. *Вголос*. https://vgolos.ua/news/poet-rozstrilyanogo-vidrodzhennya_108213.html
- Старицька-Черняхівська, Л. (1912). Микола Вороний. Ліричні поезії. *Літературно-Науковий Вістник*, 57(1), 201–205.
- Український Альманах. (1901). *Літературно-науковий вістник*, 16(11), 14.

References (translated and transliterated)

- Bibliografiiia. (1902). *Kievskaiia starina*, 7, 196.
- Bilyi, D. (2008). Krasnodar. *Entsyklopediia istorii Ukrainy v 10 t. (Vol. 5)*. Naukova dumka.
- Bohatskyi, P. (1955). Tsenzura, represii i zakryttia "Ukrainskoi khaty". In *Ukrainska khata. Kyiv, 1909–1914* (pp. 32–34). Vyda-la Ukrainka Hromada im. M. Shapovala v Novim Yorku.
- Boichenko, M., Dziubych, S., Korolova, T., Novosolova, L., Ohunna-ike, Zh., Omelchuk, V., Timanova, L., Fiklistova, O., & Yakovets, T. (2003). *Ukrainomovna knyha u fondakh Natsionalnoi*

- biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, 1798–1923: T. 1. 1798–1911* [Ukrainian-language book in the holdings of the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine, 1798–1923: Vol. 1. 1798–1911]. Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. I. Vernadskoho NAN Ukrainy.
- Dodatok II. kataloga knyhnarni Naukovoho tovarystva im. Shevchenka u Lvovi* [Appendix II of the Catalog of the bookstore of the Shevchenko Scientific Society in Lviv] (1913). Drukarnia Naukovoho tovarystva im. Shevchenka.
- Doroshenko, V. (1903). "Z nad khmar y z dolyn". *Ukrainskyi almanakh* (Zbirnyk tvoriv sohochasnykh avtoriv). Vporiadkuvav i ulozhyv M. Voronyi ["From above the clouds and from the valley." Ukrainian almanac (Collection of works by contemporary authors). Organized and laid out by M. Voronyi] [Review on the book *Z nad khmar y z dolyn*]. *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, 24(10), 36–42.
- Doroshkevych, O. (1925). Do istorii modernizmu na Ukraini [To the history of modernism in Ukraine]. *Zhyttia y revoliutsiia*, 10, 70–76.
- Hrynevych, K. (1903). Nerozumnie yako dokaz. *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, 22(6), 213–214.
- Literatura, nauka, umilist i tekhnika [Literature, science, skill and technology] [Editorial]. (1912, January 3). *Rada*, 2, 4.
- Liutyi, I. (1927). Tvorchist M. Kotsiubynskoho v lystakh suchasnykh lyutyi (Lysty do pysmennyka) [Work of M. Kotsiubynskiy in the letters of contemporaries (Letters to the writer)]. *Ukraina: naukovyi dvokhmisiachnyk ukraїnoznavstva*, 6, 128–145.
- Myronets, N. (2015). Epistoliarni dzhherela pro stanovlennia i pochatok diialnosti vydavnytstva "Dzvin" (1907–1916 roky). [Epistolary sources about the formation and beginning of the "Dzvin" publishing house (1907–1916)]. *Siverianskyi litopys*, 4, 182–200.
- Pavlychko, S. (1999). *Dyskurs modernizmu v ukrainskii literaturi*. Lybid.
- Pershyi dodatok do kataloga knyhnarni Literaturno-Naukovoho Vistnyka na 1912–1913 rik* [Appendix 1 to the catalog of the Literary and Scientific Bulletin bookstore for 1912–1913]. (1913). Drukarnia 2 Artili.
- Redaktsiia. (1903). Dyskusii. Lyst d. Khotkevycha [Discussions. Letter from D. Hotkevich]. *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, 22(6), 214–218.
- Rudiachenko, O. (2019, November 23). Mykola Voronyi. 1. Shliakh, posypanyi yevshan-zilliam [Mykola Voronyi. 1. A path sprinkled with steppe sagebrush]. *Ukrinform*. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2822070-mikola-voronyi-1-slah-posipaniy-evsanzilliam.html>
- Starytska-Cherniakhivska, L. (1912). Mykola Voronyi. Lyrichni poezii [Mykola Voronyi. Lyric poetry]. *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, 57(1), 201–205.
- Syrotenko (Verbytskyi), V. (2007, August 13). Poet rozstrilianoho vidrozhennia [The poet of the shot revival]. *Vholos*. https://vgolos.ua/news/poet-rozstrilyanogo-vidrozhennya_108213.html
- Ukrainskyi Almanakh [Ukrainian Almanac]. (1901). *Literaturno-naukovyi vistnyk*, 16(11), 14.
- Verves, H. (1996). Mykola Voronyi. In M. Voronyi. *Poezii. Pereklady. Krytyka. Publitsystyka*. Naukova dumka.
- Voronyi, M. (1996). *Poezii. Pereklady. Krytyka. Publitsystyka* [Poetry. Translations. Criticism. Journalism]. Naukova dumka.
- Voronyi, M. (Ed.). (1903). *Z nad khmar i z dolyn. Ukrainskyi almanakh* (Zbirnyk tvoriv sohochasnykh avtoriv) ["From above the clouds and from the valley." Ukrainian almanac (Collection of works by contemporary authors)].
- Yefremov, S. (1902). V poiskakh novoy krasoty [In search of new beauty]. *Kievskaya starina*, 10, 100–140; 11, 235–282; 12, 394–419.
- Yefremov, S. (1904). Na mertvoy tochke (Zametki chitatelya) [At Dead Center (Reader's Notes)]. *Kievskaya starina*, 5, 305–338; 6, 567–596.

Nataliia Rozinkevych

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, Ukraine

DID MYKOLA VORONYI WRITE A "MANIFESTO OF UKRAINIAN MODERNISM"? ANALYSIS AND GENERALIZATION

This study deals with the collection of information concerning the life and work of Mykola Voronyi between 1901 and 1912. The object of the research is his open letter of appeal "Vidovzva" published in the *Literaturno-Naukovyi Vistnyk*, letters to Mykhailo Kotsiubynskiy, the almanac *Z nad khmar i z dolyn* and the collection *Lyrical Poems*. The purpose of the article is to find out whether Serhiy Yefremov really called Vidovzva a "manifesto of Ukrainian modernism" in his reviews "In Search of New Beauty" and "At a Dead End (Reader's Notes)." The relevance of this research necessitates a critical review and analysis of sources that help to systematize the idea of a certain period of Mykola Voronyi's life, outline his contribution to the development of Ukrainian literature of the early twentieth century, and revise the view of the artist as the initiator / founder of Ukrainian modernism.

To achieve the goal, the following methods were used: descriptive — to systematize and summarize the collected material; historical, chronological, biographical and contextual analysis — to trace the chronology of the artist's life events in a certain era; content analysis — to identify inaccuracies and unverified facts in critical works of researchers.

As the result of the study it was found that Mykola Voronyi in his 1928 autobiography voiced the thesis that Serhiy Yefremov called his "Vidovzva" a "manifesto of Ukrainian modernism," but the latter called Kateryna Hrynevych's work a "literary manifesto" and the poem "To Ivan Franko (Response to His Message)" a "program of literary creativity in the form of a poetic message." The article also highlights the details of the publication of the almanac *Z nad khmar i z dolyn*, noting that critics of the time wrote even its title differently. The facts of the publication of the collection *Lyrical Poems* are clarified and it is proved that it was published in 1912. Based on the testimony of Volodymyr Syrotenko (Verbytskyi), Marko Voronyi's nephew, the facts from Mykola Voronyi's private life are presented.

Keywords: Ukrainian literature; almanac; manifesto; Kyiv censorship; collection.

Стаття надійшла до редакції 01.05.2024